

ЕТИМОЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ. 9

У статті розглядається походження слів *пазуха*, *пазити*, *пазур*, *пах* / *пахва*, *пахва* (*пахви*). Усі ці слова не мають загальноприйнятої, надійної етимології. Багато уваги приділено реконструкції первісного значення розгляданих слів, поясненню семантичного зв'язку між словами, які зіставляються, що дозволило цілком мотивовано віддати перевагу одній з існуючих етимологічних версій (щодо слів *пазуха*, *пах* / *пахва*, *пахва*) або запропонувати своє пояснення походження слова (щодо слів *пазити*, *пазур*).

Ключові слова: етимологія, реконструкція, первісне значення, праслов'янська форма, етимологічні версії, семантичний зв'язок, індоєвропейський корінь.

Пазуха. Слово *пазуха* є праслов'янським за своїм походженням. Воно наявне в більшості слов'янських мов: укр. *пазуха* «простір між грудьми й одягом», розм. «груді», рос. *пазуха* «пазуха», діал. «пахва», бр. *пазуха* «пазуха», друс. *пазуха* «т. с.; груді», п. *pažucha* «пазуха», ч. діал. *pažucha* «пахва», слц. *pažucha* «т. с.», болг. *пазва* «пазуха», діал. *пазуха*, макед. *пазува* «т. с.; груді», серб. / хорв. *пазух* «пахва», *пазухо*, діал. *pažuha*, *pažuh*, *pažduha*, слн. *pažduha* «т. с.», ст.-сл. *пазоуѣха* «груді; пахва». Праслов'янську форму цього слова одні дослідники реконструюють як *pažduha, інші — як *pažuxa. Реконструкцію *pažduha А. Брюкнер рідше заперечує, вважаючи слн. *pažduha* пізньою видозміною *pažuha* (із *zd* замість давнього *z*)¹. Загальноприйнятого етимологічного пояснення згадане слово досі не має, на що вказує цілий ряд дослідників². Основні версії походження цього неясного слова є такими:

псл. *paž-duha, що складається з префікса **paž-* (наявного в *paždergъ «костриця») і *duha «рука», спорідненого з дінд. *dóhъ* «рука; передпліччя», ав. **daoš-* «плече», перс. *dōš* «т. с.», дірл. *doš* «рука», лтс. *pa-duse* «пахва»³; зникнення -d-

¹ *Brückner A.* Słownik etymologiczny języka polskiego.— Warszawa, 1957.— S. 400.

² Етимологічний словник української мови / За ред. О. С. Мельничука.— К., 2003.— Т. 4.— С. 255; *Boryś W.* Słownik etymologiczny języka polskiego.— Kraków, 2005.— S. 419; *Machek V.* Etymologický slovník jazyka českého.— Praha, 1971.— S. 439; *Etymologický slovník jazyka staroslověnského.*— Praha, 2002.— Seš. 11.— S. 632.

³ *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка : В 4 т.— М., 1971.— Т. 3.— С. 187; *Преображенский А. Г.* Этимологический словарь русского языка : В 2 т.— М., 1959.— Т. 2.— С. 4; Этимологічний словник беларуской мовы.— Мінск, 1993.— Т. 8.— С. 119; *Rejzek J.* Český etymologický slovník.— Vrnò, 2001.— S. 456; *Младенов С.* Етимологически и правописен речник на българския книжовен език.— София, 1941.— С. 408; *Skok P.* Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika.— Zagreb, 1972.— Knj. 2.— S. 626; *Bezljaj F.* Etimološki slovar slovenskega jezika.— Ljubljana, 1995.— Knj. 3.— S. 17; *Berneker E.* Slavisches etymologisches Wörterbuch.— 2. Aufl.— Heidelberg, 1924.— Bd 1.— S. 233–234; *Miklosich F.* Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen.— Wien, 1886.— S. 52; *Pedersen H.* Das indogermanische s im Slavischen // Indogerm. Forschungen.— Strassburg, 1895.— Bd 5.— S. 36; *Uhlenbeck C. C.* Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch der altindischen Sprache.— Amsterdam, 1898–1899.— S. 131; *Meillet A.* Études sur l'étymologie et le vocabulaire du vieux slave.—

Е. Бернекер пояснює дисиміліацією в словосполученні *rodъ razduxo⁴;
псл. *razuxa, що складається з прийменника *ра (лит. rō «під»), який виводиться з іє. *rōd- «під», і *duxa «рука»; з виникло з d + d⁵;

псл. *padz-duxa⁶;

псл. *razuxa як результат контамінації *ра-duxa (близького до лтс. ra-duse «пахва») і відповідника до лит. pažastis «пахва», спорідненого з дінд. hástaḥ «рука», ав. zasta- «т. с.»⁷;

псл. *raz-uxa як результат контамінації *raz-duxa і форми *ro-duxa (пор. лтс. ra-duse «пахва») унаслідок сприйняття останньої як *rod-uxa⁸;

псл. *razuxa — похідне утворення від *разь «паз»⁹;

псл. *razduxa з *razo-duxa «плечова віддушина», що складається з *раз- «плече», спорідненого з дінд. bāhūh «рука, передпліччя», гр. πῆχυς «передпліччя», і *duxъ «дух»¹⁰;

псл. *raz-duxa (з первісним значенням «частина тіла під рукою, під плечем»), що складається з *raz- «насподі, пізніше» і слова, спорідненого з дінд. dōh «рука, передпліччя», ав. daoḥ- «плече», дірл. doë «рука»¹¹.

Ми вважаємо, що в питанні походження слова *пазуха* мають рацію ті дослідники, які пов'язують згадане слово з *паз*, тобто розглядають псл. *razuxa «простір між грудьми й одягом» як утворення за допомогою суфікса -уха від *разь «паз». Проте для утвердження цієї етимології дуже важливе, навіть вирішальне значення має пояснення семантичного зв'язку між словами *паз* і *пазуха*, а саме цьому питанню переважна більшість дослідників, яка виводить псл. *razuxa від *разь, зовсім не приділяє уваги.

На наш погляд, у псл. *razuxa значення «простір між грудьми й одягом» розвинулося зі значення «заглибина, пустота, простір між чимось, простір, який глибоко кудись заходить». На таке значення вказує ряд слов'янських мов, пор.:

Paris, 1905.— 2-e partie.— P. 250; *Mikkola J. J.* Urslavische Grammatik.— Heidelberg, 1913.— T. 1.— S. 137; *Абаев В. И.* Историко-этимологический словарь осетинского языка.— М.; Ленинград, 1958.— Т. 1.— С. 384; *Pokorny J.* Indogermanisches etymologisches Wörterbuch.— Bern; München, 1959.— Bd 1.— S. 226; *Mayrhofer M.* Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch des Altindischen.— Heidelberg, 1963.— Bd 2.— S. 68–69; *Shevelov G. Y.* A Prehistory of Slavic. The Historical Phonology of Common Slavic.— Heidelberg, 1964.— P. 184.

⁴ *Berneker E.* Op. cit.— S. 234.

⁵ *Pedersen H.* Zum slavischen z // Indogerm. Forschungen.— Strassburg, 1910.— Bd 26.— S. 292–293.

⁶ *Agrell S.* Zwei Beiträge zur slavischen Lautgeschichte.— Lund, 1918.— S. 76.

⁷ *Эндзелин И. М.* Славяно-балтийские этюды.— X., 1911.— С. 108.

⁸ *Ильинский Г.* Звук ch в славянских языках // Изв. Отд-ния рус. яз. и словесности Императ. акад. наук.— СПб., 1915.— Т. 20. Кн. 3.— С. 81–82.

⁹ *Шанский Н. М., Иванов В. В., Шанская Т. В.* Краткий этимологический словарь русского языка.— 2-е изд., испр. и доп.— М., 1971.— С. 322; *Brückner A.* Etymologische Glossen // Ztschr. vergleichende Sprachforschung Gebiete indogerm. Sprachen.— Göttingen, 1910.— Bd 43.— S. 309; *Brückner A.* Słownik etymologiczny języka polskiego.— Warszawa, 1957.— S. 400; *Vaňkowski A.* Etymologiczny słownik języka polskiego.— Warszawa, 2000.— Т. 2.— S. 519; *Borys W.* Op. cit.— S. 419; *Holub J., Kopečný F.* Etymologický slovník jazyka českého.— Praha, 1952.— S. 268; *Schuster-Sewc H.* Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache.— Bautzen, 1984.— H. 14.— S. 1054–1055; [*Смирнов А. И.*] Разные известия, библиографические заметки и указатель новых книг // Рус. филол. вестн.— Варшава, 1887.— Т. 17.— С. 419; *Топоров В. Н.* О происхождении нескольких русских слов (К связям с индо-иранскими источниками) // Этимология 1970.— М., 1972.— С. 37–40; Новое в русской этимологии. I.— М., 2003.— С. 154.

¹⁰ *Machek V.* Etymologický slovník jazyka českého a slovenského.— Praha, 1957.— S. 358; *Machek V.* Etymologický slovník jazyka českého.— S. 440; *Holub J., Lyer S.* Stručný etymologický slovník jazyka českého.— Praha, 1967.— S. 364.

¹¹ *Snoj M.* Slovenski etimološki slovar.— 2-a pregl. in dop. izd.— Ljubljana, 2003.— S. 500.

рос. діал. *názuha* «усяка заглибина, пустота, простір, який глибоко кудись заходить»¹², друс. *пазуха* «заглибина». З давнього (праслов'янського) значення «заглибина, пустота, простір між чимось» у слові *пазуха* на ґрунті деяких слов'янських мов розвинулися такі значення: у давньоруській мові (*пазуха*) — «ніша»; у російській мові (діал. *názuha*) — «закуток у грубці; місце, куди згрібають жар», «прогоріле місце, прогар у грубці», «частина рибальської снасті між боковою стороною і воронкоподібним входом», «простір між стіною і снопами в stodoli», «частина stodoli від отвору (лаза) до стіни»¹³; в українській, російській і білоруській мовах (*názuha*) — «порожнина в деяких органах тіла» (напр.: укр. *лбні пазухи*, рос. *лбные пазухи*, бр. *лбныя пазухи*), (бот.) «заглибина між гілкою і стовбуром дерева або між основою листа та стеблом». З давнього (праслов'янського) значення «простір між чимось, простір, який глибоко кудись заходить» у слові *пазуха* на ґрунті деяких слов'янських мов розвинулося значення «затока», власне «водний простір, який глибоко заходить у сушу», пор.: друс. *пазуха* «затока», рос. діал. *názuha* «затока, заводь, бухта»¹⁴, серб. ст. *пазоуха* «затока, бухта»¹⁵.

У праслов'янського слова **razuha* значення «заглибина, пустота, простір між чимось, простір, який глибоко кудись заходить», з якого ще на праслов'янському ґрунті розвинулися нові значення «пахва» і «простір між грудьми та одягом», теж не є первісним. Для псл. **razuha* ми реконструюємо первісне значення «проміжок, зазор, щілина, що виникає при стику двох частин, які з'єднуються одна з одною». Саме з таким значенням, на наш погляд, слово **razuha* було утворено (за допомогою суфікса *-уха*) від іменника **разь*, який мав те саме значення, що й **razuha*. Суфікс *-уха* надавав похідному утворенню збільшувального значення (пор. **děvuxa* від **děva*)¹⁶. Тобто невелика щілина при стику двох частин називалася у праслов'ян **разь*, а велика — **razuha*.

Паз (проміжок, зазор, щілина) не тільки виникав при стику двох частин, які з'єднувалися одна з одною; паз (виїмка, заглибина) ще й спеціально робився для скріплення двох частин (двох дощок, колод тощо). Обидва ці значення, безперечно, були властиві псл. **разь*, пор.: укр. *паз* «вузька, довга щілина між нещільно пригнаними дошками, колодами тощо; виїмка, заглибина, гніздо в якій-небудь деталі, приладі тощо, куди вставляється виступ іншої деталі», рос. *паз* «вузька щілина або виїмка, у яку вставляється виступ іншого предмета при скріпленні», бр. *паз* «вузька, довга щілина між нещільно пригнаними колодами, брусами, плитами тощо; виїмка в якій-небудь деталі, куди вставляється виступ іншої деталі», друс. *пазь* «жолобок, видовбаний у колоді або дошці для скріплення з іншою колодою або дошкою», п. *паз* «видовбаний жолобок, у який входить виступ іншої дошки (балки)», ч. *паз* «виїмка для скріплення двох дощок тощо» (запозичене з російської мови як технічний термін¹⁷), слн. діал. *páz* «стик, жолобок».

Походження псл. **разь* надійно встановлене і в цьому питанні між дослідниками немає ніяких суттєвих розбіжностей. Псл. **разь* < **rāg*'os споріднене з дінд.

¹² *Даль В.* Толковый словарь живого великорусского языка. — СПб.; М., 1882. — Т. 3. — С. 9.

¹³ Словарь русских народных говоров. — Ленинград, 1990. — Вып. 25. — С. 149.

¹⁴ Там же.

¹⁵ *Даничић Ђ.* Рјечник из књижевних старина српских. — Биоград, 1863. — Д. 2. — С. 268.

¹⁶ *Ślawski F.* Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego // *Słownik prasłowiański.* — Wrocław etc., 1974. — Т. 1. — С. 75.

¹⁷ *Machek V.* Etymologický slovník jazyka českého. — S. 439; *Holub J., Lyer S.* Op. cit. — S. 364.

rāsáyati «зв'язаний», ав. ras- «скріплювати, з'єднувати», гр. πήγνυμι «устромлюю, вбиваю, забиваю; з'єдную, зв'язую, скріплюю», πήγμα «скріпа, скріплення, зв'язок», лат. rango «вбиваю, забиваю, устромлюю», comrāgēs «з'єднання, зв'язок, скріплення», гот. fāhan «схоплювати», днв. fuoga «стик, паз, шов», fuogen «зв'язувати, приєднувати, приганяти, вставляти», нвн. Fuge «стик, паз, шов», fügen (< *fōgian) «зв'язувати, приєднувати, приганяти, вставляти» і виводиться (разом із спорідненими словами) від іє. *rāg' - / *rāk' - «скріплювати»¹⁸.

Реконструйоване значення псл. *разь («проміжок, зазор, щілина, що виникає при стику двох частин, які з'єднуються одна з одною; виїмка, заглибина в дошці, колоді тощо, у яку вставляється виступ іншої дошки, колоди тощо при скріпленні»), на наш погляд, розвинулося зі значення «зв'язок, стик, з'єднання», яке збереглося в утворенні *разь (з *rāzjos) «перегородка» і похідному від нього дієслові *rāžiti «перегороджувати» (пор. слн. діал. rāž «дошката перегородка», rāžiti «обшивати дошками, перегороджувати, відгороджувати»¹⁹, ч. ražiti «т. с.»²⁰, вл. ražić «обшивати дошками»), яке добре узгоджується зі значенням наведених вище споріднених слів та індоєвропейського кореня і без якого не можна зрозуміти наявність у псл. *razuxa значення «пахва». Справа в тому, що пахву, плече праслов'яни сприймали як місце стику, з'єднання руки з тілом²¹, і через це значення «зв'язок, стик, з'єднання», властиве слову *разь, було перенесене ними з будівельної, теслярської термінології на будову тіла людини та тварини. Таке перенесення значення є типовим, оскільки «будова людського тіла з найдавніших часів сприймалася як результат якоїсь творчої роботи»²², пор. індоєвропейську назву передпліччя і плеча — *arə-mo (пор. дінд. ṛtmāh «верхня частина руки», ав. arə-mō «т. с.», лат. armus «верхня частина руки, передпліччя; лопатка», гот. arms «рука», прус. ītmo «верхня частина руки», ст.-сл. ramo «плече»), яка походить від назви стику, з'єднання — *arə- (пор. гр. ἀράρισκα «кладу впритул; складаю, буду», ἀρμός «зв'язок, скріпа», ст.-сл. ярьмъ «ярмо»). Про існування в псл. *разь значення «пахва» свідчать праслов'янські *raža (з *razja) «пахва» і *razdъje «т. с.» (про ці слова див. нижче, с. 9), утворені від *разь (зі значенням «пахва»). Ще на ґрунті праслов'янської мови слово *разь почало вживатися лише як технічний термін (зі значенням «паз»), а значення «зв'язок,

¹⁸ Етимологічний словник української мови.— С. 252–254; *Фасмер М.* Знач. праця.— С. 185; *Преображенский А. Г.* Знач. праця.— С. 4–5; *Горьев Н. В.* Сравнительный этимологический словарь русского языка.— Тифлис, 1896.— С. 245; *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы.*— С. 117; *Brückner A.* Słownik etymologiczny języka polskiego.— S. 400; *Borys W.* Op. cit.— S. 419; *Bañkowski A.* Op. cit.— S. 519; *Machek V.* Etymologický slovník jazyka českého.— S. 439; *Holub J., Lyer S.* Op. cit.— S. 364; *Schuster-Šewc H.* Op. cit.— S. 1054; *Bezljaj F.* Op. cit.— S. 16; *Snoj M.* Op. cit.— S. 500–501; *Trautmann R.* Baltisch-slavisches Wörterbuch.— 2. unveränd. Aufl.— Göttingen, 1970.— S. 209; *Трубачев О. Н.* Ремесленная терминология в славянских языках (этимология и опыт групповой реконструкции).— М., 1966.— С. 158; *Мартынов В. В.* Славянская и индоевропейская аккомодация.— Минск, 1968.— С. 126; *Топоров В. Н.* Знач. праця.— С. 39–40; *Walde A.* Lateinisches etymologisches Wörterbuch.— 3. neubearb. Aufl. von J. V. Hofmann.— Heidelberg, 1954.— Bd 2.— S. 245–246; *Pokorny J.* Indogermanisches etymologisches Wörterbuch.— Bern ; München, 1959.— Bd 1.— S. 787–788.

¹⁹ Слн. rāžiti М. Сной виводить від псл. *разь «жолобок» (*Snoj M.* Op. cit.— S. 500–501), а Ф. Безлай — від псл. *raziti «робити жолобок», пов'язаного з *разь «жолобок» (*Bezljaj F.* Op. cit.— S. 17).

²⁰ Ч. ražiti Ī. Рейзек виводить від псл. *разь «жолобок, паз» (*Rejzek J.* Op. cit.— S. 456), а В. Махек — від *raziti «робити жолобок», вважаючи, що в чеській мові ž з'явилося замість z під впливом дієприкметника razen (*Machek V.* Etymologický slovník jazyka českého.— S. 440).

²¹ *Мартынов В. В.* Знач. праця.— С. 126; *Schuster-Šewc H.* Op. cit.— S. 1054–1055.

²² *Мартынов В. В.* Знач. праця.— С. 126.

стик, з'єднання» і «місце з'єднання руки і тіла, пахва») перейняло слово *razuxa, зберігаючи при цьому значення «заглибина, пустота, простір між чимось, простір, який глибоко кудись заходить» і «простір між грудьми й одягом».

Значення «пахва» у слові *пазуха* збереглося в цілому ряді слов'янських мов (у російській — діал., чеській — діал., словацькій, сербській / хорватській, словенській). З давнього (праслов'янського) значення «зв'язок, стик, кріплення» у слові *пазуха* на ґрунті російської мови (діал.) розвинулися такі значення: «отвір у підлозі стодоли (овина) для проходження жару знизу», «отвір у стодолі, через який подають снопи», «отвір у стодолі для виходу диму»²³.

Немає ніякого сумніву в тому, що в слові *пазуха* значення «груді» розвинулося на основі значення «простір між грудьми й одягом», що сталося на ґрунті окремих слов'янських мов (в українській, давньоруській, македонській, старослов'янській мовах). У зв'язку з цим ми вважаємо, що, спираючись на досить пізні, далеко не праслов'янське значення слова *пазуха* — «груді», не зовсім коректно зіставляти псл. *razuxa з дінд. *rājas* «груді»²⁴, а тим більше трактувати цю давньоіндійську форму як точний семантичний відповідник до *razuxa²⁵.

У праслов'янській мові від іменника *razь зі значенням «виїмка, заглибина в дощі, колоді тощо, у яку вставляється виступ іншої дошки, колоди тощо при скріпленні» було утворено дієслово *raziti зі значенням «робити пази; вставляти в пази», пор. рос. *пазіть* «робити в чомусь пази, пазувати». У зв'язку з цим виникає питання, а чи не пов'язане з іменником *razь праслов'янське дієслово *raziti зі значенням «уважно дивитися; спостерігати, стежити; доглядати; піклуватися», пор.: укр. діал. *пазіти* «пилнувати, стежити; доглядати», болг. *пазія* «стерегти, охороняти; берегти; зберігати; підстерігати», м. *пази* «стерегти, охороняти; берегти», серб. / хорв. *пазіти* «бути уважним, уважно дивитися; звертати увагу, спостерігати, стежити, доглядати; піклуватися, дбати», слн. *pažíti* «звертати увагу, доглядати, спостерігати», *pažíti se* «берегтися, остерігатися», ст.-сл. *пазіти* «звертати увагу».

Походження псл. *raziti «уважно дивитися; спостерігати, стежити; доглядати; піклуватися» не зовсім ясне²⁶. Більшість дослідників пов'язує це дієслово з дісл. *sprak* «розумний, спокійний, лагідний», *speki* «розум, мудрість», *spekt* «мудрість», *spekja* «брехливо запевняти, заспокоювати», вказуючи при цьому ще й на спорідненість *raziti з *pasti «стерегти, пасти»²⁷ або нічого не говорячи про таку спорідненість²⁸ чи навіть заперечуючи її²⁹. Деякі дослідники взагалі не пов'язують псл. *raziti з давньоісландськими формами, а лише з *pasti «стерегти, пасти»³⁰ або виводять *raziti з іє. *rā- «стерегти, пасти» (звідси псл. *pasti «стерегти, пасти»), розширеного детермінативом -g'- (*rāg'-)³¹. В. М. Топоров, услід за А. Брюкнером³², зіставляє *raziti з псл. *razь, *razuxa і встановлює первісне значення дієслова — «тримати в закритому місці» (→ «берегти» → «піклуватися» → «стежити за» → «дивитися») ³³. Ми також вважаємо, що згада-

²³ Словарь русских народных говоров.— С. 149.

²⁴ Топоров В. Н. Знач. праця.— С. 42–44.

²⁵ Там же.— С. 44.

²⁶ Там же.— С. 40.

²⁷ Младенов С. Знач. праця.— С. 408; Skok P. Op. cit.— S. 626.

²⁸ Pokorny J. Op. cit.— S. 981; Snoj M. Op. cit.— S. 500.

²⁹ Български етимологичен речник.— София, 1999.— Т. 5.— С. 11–12.

³⁰ Етимологічний словник української мови.— С. 254.

³¹ Bezljaj F. Op. cit.— S. 17.

³² Brückner A. Etymologische Glossen.— S. 309.

³³ Топоров В. Н. Знач. праця.— С. 41.

не дієслово пов'язане з псл. *разь, але цей зв'язок, насамперед семантичний, розуміємо інакше, ніж В. М. Топоров. На наш погляд, псл. *raziti зі значенням «уважно дивитися; спостерігати, стежити; доглядати; піклуватися» було утворено від іменника *разь зі значенням «проміжок, зазор, щілина, що виникає при стику двох частин, які з'єднуються одна з одною». Первісне значення дієслова — «дивитися крізь щілину» (пор. рос. діал. *názitъ* «сильно дуги крізь стіни, через пази, тягти»³⁴), з якого розвинулися всі інші праслов'янські значення: «уважно дивитися», «спостерігати, стежити», «доглядати», «піклуватися».

Скріплення дощок, колод тощо з давніх давен могло здійснюватися не тільки за допомогою пазів (виїмок, заглибин), а й за допомогою скріпів, які за своєю формою нагадували скоби. На наш погляд, у праслов'ян така скріпа мала назву *razuǫgъ, утворену за допомогою суфікса -uǫgъ від іє. *rāgъ- «скріплювати» і пов'язану, отже, з *разь, *razuxa. Ще на ґрунті праслов'янської мови назва *razuǫgъ «скріпа у вигляді скоби» була перенесена на кіготь тварин і птахів, що пояснюється подібністю кігтя тварин і птахів до скріпи у вигляді скоби, пор. нім. *Králle* «кіготь, пазур; (тех.) захват», п. *szron* «кіготь, пазур; (тех.) скоба». Нове значення слова *razuǫgъ повністю витіснило старе. У слов'янських мовах це слово вживається виключно з новим значенням, пор.: укр. *názur* «гостре загнуте рогове утворення на кінцях пальців багатьох тварин і птахів, кіготь», діал. *názor* «палець на нозі, пазур»³⁵, рос. діал. *názúr* «ніготь; кіготь», бр. діал. *пазу́р* «т. с.», п. *razur* «кіготь», діал. *razdur*, ч. *razour*, слц. *razúr*, вл. *razor*, *razora*, нл. *razoga* «т. с.».

Наведений матеріал свідчить, що в праслов'янській мові слово на означення кігтя мало дві форми — *razuǫgъ (із суфіксом -uǫgъ) і *razogъ (із суфіксом -ogъ). Ці дві праслов'янські форми для згаданого слова реконструює цілий ряд дослідників³⁶.

Слово *razuǫgъ / *razogъ «кіготь» вважається не зовсім ясним³⁷. Переважна більшість дослідників вбачає в псл. *razuǫgъ/*razogъ скорочену форму на -uǫgъ / -ogъ від *raznogъtъ «ніготь»³⁸. С. Агрель виводить це слово з префікса *razi і кореня *dor- від *derti «дерти»³⁹. В. М. Топоров висловив припущення, що *razuǫgъ належить до «родини слів», у яку входить *razuxa⁴⁰, не обґрунтовуючи семантичного зв'язку між цими словами. Г. Шустер-Шевц і автори «Етимологічного словника української мови» розглядають псл. *razuǫgъ / *razogъ як утворення від іє. *rāgъ- «міцно прикріплений, твердий», оскільки кіготь є твердим роговим відростком⁴¹. Й. Голуб і Ф. Копечний виводять розглядуване слово від іє. *rāgъ- «міцно з'єднувати» без будь-якого семантичного обґрунтування⁴².

³⁴ Словарь русских народных говоров. — С. 146.

³⁵ *Желеховський Є., Недільський С.* Малорусько-німецький словар.— Л., 1886.— Т. 2.— С. 596.

³⁶ Етимологічний словник української мови.— С. 255; *Boryś W.* Op. cit.— S. 419; *Schuster-Šewc H.* Op. cit.— S. 1054.

³⁷ Етимологічний словник української мови.— С. 255; *Bañkowski A.* Op. cit.— S. 519; *Boryś W.* Op. cit.— S. 419; *Holub J., Kopečný F.* Op. cit.— S. 268; *Топоров В. Н.* Зазнач. праця.— С. 41 (примеч.).

³⁸ *Фасмер М.* Зазнач. праця.— С. 186; *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы.*— С. 119; *Brückner A.* Słownik etymologiczny języka polskiego.— S. 400; *Boryś W.* Op. cit.— S. 419; *Machek V.* Etymologický slovník jazyka českého.— S. 439; *Holub J., Lyer S.* Op. cit.— S. 364; *Otrębski J.* Z dziejów wyrazów polskich // *Język polski.*— Kraków, 1967.— Roczn. 47. Z. 3.— S. 180.

³⁹ *Agrell S.* Op. cit.— S. 74.

⁴⁰ *Топоров В. Н.* Зазнач. праця.— С. 41 (примеч.).

⁴¹ *Schuster-Šewc H.* Op. cit.— S. 1054; Етимологічний словник української мови.— С. 255.

⁴² *Holub J., Kopečný F.* Op. cit.— S. 268.

Крім слова *razuxa зі значенням «пахва; пазуха», у праслов'янській мові на означення пахви існували також слова *paža (з *razja) «пахва» і *pažje / *paždje «т. с.», утворені за допомогою суфіксів -ja та -je від *pažь «заглибина» (у другому слові -d- — детермінатив, кореневий суфікс), пор.: ч. paže «рука» (vžít pod paží «узяти під руку»), nést pod paží «нести під пахвою»), paždí «пахва» (pod paždím «під пахвою»), vést se pod paždím «іти під руку»), слц. podpažie «пахва», вл. paža «пахва; плече», paže «пазуха», нл. paža «пахва». У чеській мові слово paže втратило старе значення «пахва» і набуло нового значення «рука»: оскільки вирази типу vžít pod paží «узяти під пахву» сприймалися як «узяти під руку», то й слово paže зазнало відповідного переосмислення. А ч. paždí «пахва» виникло з *paždí під впливом синонімічного paže⁴³.

Походження згаданих вище чеських і лужицьких слів дослідники-етимологи пояснюють по-різному. Дехто з них визнає ці слова неясними⁴⁴. В. Махек вважає, що в ч. paže значення «рука» є давнім, праслов'янським, і пов'язує псл. *paža «рука» з дінд. bāhūh «рука, передпліччя», гр. πῆχυς «передпліччя»⁴⁵. На його думку, у чеській мові з виразу pod paží під впливом razduha виникло pod paždí, з якого згодом виділилося як самостійне слово paždí⁴⁶. Й. Голуб та Ф. Копечний, з одного боку, і Г. Шустер-Шевц, з другого, пов'язують псл. *paža (зі значенням «пахва» — Г. Шустер-Шевц) з *pažь, *razuxa і виводять його від іє. *rāg' (зі значенням «міцно з'єднувати» — Й. Голуб та Ф. Копечний, «скріплювати за допомогою з'єднання» — Г. Шустер-Шевц)⁴⁷. На думку Г. Шустера-Шевца, назва зумовлена тим, що плече сприймалося частиною тіла, якою рука з'єднувалася з тілом (прикріплювалася до тіла)⁴⁸. І. Рейзек розглядає псл. діал. *raz-ja як утворення від псл. *raz-uxa шляхом зміни суфікса⁴⁹.

Привергає увагу, що в деяких слов'янських мовах існують форми більшості розглянутих слів з особливим -d- у кінці кореня: слн. rāzduha «пахва» і діал. rāzuha «т. с.»⁵⁰, серб. / хорв. nāzux «пахва», nāzuxo «т. с.» і діал. pāzduh, pāzduha «т. с.»; п. razug «кіготь» і діал. razdur «т. с.»; ч. paže «рука» і paždí «пахва». Наведені факти, на наш погляд, свідчать, що в праслов'янській мові поряд із формами *razuha, *razugь / *razogь, *paža (з *razja) існували також форми *razduha, *razdurь / razdorgь, *paždje, а це в свою чергу дозволяє припустити існування двох варіантів відповідного індоєвропейського кореня — без детермінатива і з детермінативом -d-, отже *rāg' - і *rāg'-d- зі значенням «скріплювати».

Пах, пахва. Слова *пах*, *пахва* наявні в багатьох слов'янських мовах: укр. *пахва́* «внутрішня частина плечового згину», *пах* «місце між стегном і нижньою частиною живота», діал. *пахá* «пахва», рос. *пах* «пах», діал. *пахá* «пахва», бр. *пахá*: *пад паха́ми* «під пахвами», діал. *пахва́* «пахва», *пахво́* «т. с.», друс. *пахь* «внутрішній бік стегна, яким воно з'єднується з нижньою частиною живота», п. *раша* «пахва; пах», ч. діал. *раш* «пах», вл. *podraш* «пахва», болг. *пахове* — мн. «пах», діал. *пахá* «т. с.». Ці слова, безперечно, є праслов'янськими за своїм походженням, проте існують деякі труднощі у встановленні їх праслов'янських

⁴³ Otrebski J. Op. cit.— S. 180.

⁴⁴ Rejzek J. Op. cit.— S. 456.

⁴⁵ Machek V. Etymologický slovník jazyka českého.— S. 440.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Holub J., Kopečný F. Op. cit.— S. 268; Schuster-Šewc H. Op. cit.— S. 1054.

⁴⁸ Schuster-Šewc H. Op. cit.— S. 1054–1055.

⁴⁹ Rejzek J. Op. cit.— S. 456.

⁵⁰ Pleteršnik M. Slovensko-nemški slovar. Transliterirana izdaja.— Ljubljana, 2006.— D. 2.— S. 15.

форм, пор. існуючі реконструкції: *рахъ або *раху (род. *рахъве)⁵¹; *рахъ «пах, пахва», *раха і *раху або *рахва⁵²; *раха (з *rōk'ā) «плече, крило, відгалуження»⁵³; *рахъ / *раха, діал. (східносл.) *раху (род. *рахъве) зі значенням «бік тіла, бік грудної клітки під плечем, пахва»⁵⁴. На наш погляд, у праслов'янській мові існували три форми розглядуваних слів: *рахъ зі значенням «місце між стегном і нижньою частиною живота, пах» і *раха, діал. *раху (род. *рахъве) зі значенням «внутрішня частина плечового згину, пахва».

Переважна більшість дослідників вважає походження псл. *рахъ неясним (чи сумнівним)⁵⁵ або зазначає, що загальноприйнятої (чи беззаперечної, надійної) етимології це слово не має⁵⁶. Основні етимологічні пояснення псл. *рахъ є такими:

виникло з *razuxa внаслідок скорочення і за допомогою -x (з огляду на ч. paždí «пахва», raže «рука», слц. podražie «пахва», нл. ródraža «нижня частина пазухи») ⁵⁷;

споріднене з дінд. rakšāḥ «крило; бік, сторона», rákšāḥ «сторона, бік», rājasyām «живіт»⁵⁸;

споріднене з дінд. rāśaḥ «петля, зв'язок, ланцюг, мотузка», гр. πῆσσω «з'єдную», дангл. fōegan «приладнувати, з'єднувати»⁵⁹;

споріднене з дінд. rāsaḥ «membrum virile, чоловічий член», гр. πέος, лат. pēnis «т. с.»⁶⁰;

пов'язане з рос. пахнутъ «війнути»⁶¹.

Пов'язання В. В. Мартиновим (а услід за ним і авторами Етимологічного словника білоруської мови) псл. *рахъ з дінд. rāśaḥ «петля, зв'язок, ланцюг, мотузка», rāśita «зв'язаний», гр. πῆσσω «з'єдную», двн. fuogen «приладнувати, з'єднувати, зв'язувати», дангл. fōegan «т. с.» і виведення праслов'янського слова з іє. *rāk'- «скріплювати, зв'язувати»⁶² ми вважаємо правильним, як і встановлення згаданим ученим первісного значення псл. *рахъ — «зв'язок, стик, з'єднання»⁶³. Таким було, на наш погляд, і первісне значення псл. *разъ (див. с. 6), яке виводиться з іє. *rā'g'- «скріплювати, зв'язувати». Таким чином, можна говорити про праслов'янський дублет *рахъ / *разъ із первісним значенням «зв'язок, стик, з'єднання»⁶⁴, який ґрунтується на індоєвропейському дублеті *rāk'-/*rāg'-

⁵¹ Етымалагічны слоўнік беларускай мовы.— С. 232.

⁵² Новое в русской этимологии. I.— С. 158.

⁵³ Bańkowski A. Op. cit.— S. 479.

⁵⁴ Boryś W. Op. cit.— S. 406.

⁵⁵ Преображенский А. Г. Знач. праця.— С. 30; Шанский Н. М., Иванов В. В., Шанская Т. В. Знач. праця.— С. 330; Boryś W. Op. cit.— S. 406; Brückner A. Etymologische Glossen.— S. 309.

⁵⁶ Етимологічний словник української мови.— С. 319; Новое в русской этимологии. I.— С. 158; Български етимологичен речник.— С. 105.

⁵⁷ Brückner A. Etymologische Glossen.— S. 309; Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego.— S. 389, 400.

⁵⁸ Bańkowski A. Op. cit.— S. 479; Boryś W. Op. cit.— S. 406; Pedersen H. Das indogermanische s im Slavischen.— S. 49, 60; Uhlenbeck C. C. Op. cit.— S. 162; Ильинский Г. Знач. праця.— С. 111–112.

⁵⁹ Мартынов В. В. Знач. праця.— С. 126; Етымалагічны слоўнік беларускай мовы.— С. 232.

⁶⁰ Потебня А. Этимологические заметки // Рус. филол. вестн.— Варшава, 1880.— Т. 4.— С. 185.

⁶¹ Преображенский А. Г. Знач. праця.— С. 30.

⁶² Мартынов В. В. Знач. праця.— С. 126–127.

⁶³ Там же.— С. 126.

⁶⁴ Мартынов В. В. Знач. праця.— С. 126; Етымалагічны слоўнік беларускай мовы.— С. 232.

зі значенням «скріплювати, зв'язувати»⁶⁵. Оскільки праслов'яни пахву (плече) сприймали як місце з'єднання руки з тілом (див. с. 6), а пах — як місце з'єднання ноги з тілом, то відповідне слово зі значенням «зв'язок, стик, з'єднання» було перенесене ними з будівельної, теслярської термінології на будову тіла людини і тварини, унаслідок чого *разь отримало значення «місце з'єднання руки і тіла, пахва» («зв'язок, стик, з'єднання» → «пахва»), *рахъ — значення «місце з'єднання ноги і тіла, пах» («зв'язок, стик, з'єднання» → «пах»). У зв'язку з тим, що слово *разь у праслов'янській мові втратило значення «пахва» (почало вживатися лише як технічний термін, див. с. 6), значення «пахва» перейшло до варіантів слова *рахъ — *раха і діал. *раху (род. *рахъве).

Слід зазначити, що Ю. Покорний пов'язує слн. діал. rāz «стик, жолобок» з іє. *rāk'- / *rāg'- «скріплювати»⁶⁶, а рос. *пах* «пах» — з іє. *rōg- / *rōk-s «плече, стегно, бік»⁶⁷. У зв'язку з цим деякі дослідники виводять псл. *раха з *rōk'ā⁶⁸ або з *rōk-s- (від іє. *rōk-s- / *rōg- «плече, стегно, бік») ⁶⁹ і встановлюють для псл. *раха значення «плече»⁷⁰ або «бік тіла»⁷¹. Проте походження псл. *рахъ не можна відривати від походження псл. *разь, і в цьому плані Індоевропейський етимологічний словник Ю. Покорного потребує суттєвих коректив, тим більше що виведення псл. *рахъ з іє. *rāk'- «скріплювати, зв'язувати» є фонетично (і семантично) бездоганим: псл. **а** так само співвідноситься з іє. **ā**, як і з іє. **ō**; псл. **х** співвідноситься з іє. **k'** (В. В. Мартинов переконливо довів це на прикладі багатьох слів⁷², а в останній час — і Г. Шустер-Шевц⁷³). Як справедливо зазначає Г. Шустер-Шевц, зіставлення Ю. Покорним псл. *раха з дінд. rākṣa- «плече, крило» і їхнє виведення з іє. *rōk-s-⁷⁴, а отже, відокремлення псл. *раха від псл. *разь, *ража⁷⁵ є невдалим⁷⁶.

Піхва, піхви. У праслов'янській мові слово *рачу (род. *рахъве) після отримання значення «пахва» зберігало і своє первісне значення «зв'язок, стик, з'єднання». З цього первісного значення у слові *рачу розвинулося значення «підхвісний ремінь у кінській збруї», пор. рос. діал. *пахв́а* або *пахв́и* (мн.) «підхвісний ремінь у кінській збруї»⁷⁷. Підхвісний (нахвісний) ремінь іде від сідла під хвіст коня і служить для утримання сідла на місці (щоб сідло не зсунулося коню на шию) при спуску з гори. Як показують свідчення слов'янських мов (пор. п. ст. *rochwu* «підхвісний ремінь у кінській збруї», ч. ст. *rochvu*, хорв. / серб. діал. *rohvi*, ст. *rohve* «т. с.») у праслов'янській мові існував також короткісний (з коротким кореневим голосним) варіант цього слова — *роху (род. *рохъве), який виводиться з короткісного варіанта іє. *rāk'- «скріплювати, зв'язувати».

У рицарські часи піхвами (п. *rochwu*) називалося сталеve покриття боків коня, яке системою ременів кріпилося до основи хвоста і до якого з лівого боку був при-

⁶⁵ Pokorny J. Op. cit.— S. 787–788.

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Ibid.— S. 792.

⁶⁸ Bańkowski A. Op. cit.— S. 479.

⁶⁹ Boryś W. Op. cit.— S. 406.

⁷⁰ Bańkowski A. Op. cit.— S. 479.

⁷¹ Boryś W. Op. cit.— S. 406.

⁷² Мартинов В. В. Знач. праця.— С. 109–129.

⁷³ Schuster-Šewc H. Überlegungen zur Genese der urslawischen *ch // Studia etymologica Brunensia. 1.— Praha, 2000.— S. 30–32, 35.

⁷⁴ Pokorny J. Op. cit.— S. 792.

⁷⁵ Ibid.— S. 787–788.

⁷⁶ Schuster-Šewc H. Überlegungen zur Genese der urslawischen *ch.— S. 30.

⁷⁷ Даль В. Знач. праця.— С. 26.

торочений довгий меч, а з правого — спис⁷⁸. Пізніше меч (шабля) приторочувався вже не до боків коня, а до пояса рицаря, і назва *nǫxva* (*nǫxvi*) була перенесена на футляр для меча (шаблі), пор.: укр. *nǫxva* (заст.) «футляр для шаблі, кинджала, меча тощо», *nǫxvi*, діал. *nǫxva*, ст. *nǫxvy*, бр. *nǫxva*, п. *rochwa*, ст. *rochew*, *roszwa*, ч. *rochva*, рідк. *rořva*, ст. *rořva*, слц. *rořva*, нл. *rochwa* «т. с.». Слід зазначити, що бр. *nǫxva* «пǫхви» не без підстав вважається запозиченням з польської мови⁷⁹. А. Баньковський убачає полонізм і в ч. *rochva* «пǫхви»⁸⁰. Не виключено, що й укр. *nǫxva*, *nǫxvi*, діал. *nǫxva* є запозиченнями з польської мови⁸¹. Ми також схилиємося до думки, що розвиток значення «підхвісний ремінь у кінській зброї» → «футляр для холодної зброї», будучи досить специфічним і, на перший погляд, мало вмотивованим (суть першого значення — з'єднання, ремінь, суть другого значення — вмістилище, футляр), не міг відбутися в кількох мовах, незалежно одна від одної. Найімовірніше, згаданий розвиток значення (з проміжними ланками) відбувся на ґрунті польської мови (у рицарські часи), а вже з польської мови слово *rochwa* зі значенням «футляр для холодної зброї» було засвоєне деякими іншими слов'янськими мовами (українською, білоруською, чеською, нижньолужицькою). Сказане, звичайно, стосується лише слова *nǫxva* (*nǫxvi*) зі значенням «футляр для холодної зброї». Що ж до аналогічного слова зі значенням «підхвісний ремінь у кінській зброї» (п. ст. *rochwu*, ч. ст. *rochvu*, хорв. / серб. діал. *rohvi*, ст. *rohve*), то воно, безперечно, успадковане з праслов'янської мови.

Дослідники-етимологи часто зазначають, що етимологія слова *nǫxva* (*nǫxvi*) «футляр для холодної зброї» неясна⁸², не зовсім ясна або остаточно не з'ясована⁸³. Деякі дослідники вважають це слово (зі значенням «футляр для холодної зброї») праслов'янським за своїм походженням: В. Борись реконструює псл. *rohъva «чохол, футляр, у який щось ховають, покриття»⁸⁴, А. Баньковський — псл. *rohъva і *roxa / **raxa*⁸⁵, автори «Етимологічного словника української мови» і І. Рейзек — псл. *rořъva (в І. Рейзек з значенням «(шкіряне) обшиття футляра для холодної зброї»)⁸⁶, Ф. Копечний — *rohva і *rořva* «пǫхви»⁸⁷.

Щодо походження слова *nǫxva* (*nǫxvi*) «футляр для холодної зброї» існує два основних пояснення:

пов'язане з рос. діал. *пахва́* «підхвісний ремінь у кінській зброї», п. ст. *rochwu*, ч. ст. *rochvu*, хорв. / серб. діал. *rohvi*, ст. *rohve* «т. с.» і далі — з псл. *раху (*рахъve) / *роху (*рохъve) «пахва», *рахъ «пах»⁸⁸;

⁷⁸ *Bańkowski A.* Op. cit.— S. 648.

⁷⁹ *Kühne H.* Polnische Lehnwörter im Weissrusischen.— Berlin, 1960.— S. 88; *Булыка А. М.* Лексичныя запозычанні ў беларускай мове XIV–XVIII стст.— Мінск, 1980.— С. 70; *Булыка А. М.* Даўнія запозычанні беларускай мовы.— Мінск, 1972.— С. 256.

⁸⁰ *Bańkowski A.* Op. cit.— S. 648.

⁸¹ *Тимченко Є.* Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст.— К.; Нью-Йорк, 2003.— Кн. 2.— С. 199; *Bańkowski A.* Op. cit.— S. 648.

⁸² *Bańkowski A.* Op. cit.— S. 648; *Holub J., Kopečný F.* Op. cit.— S. 283; *Rejzek J.* Op. cit.— S. 483; *Miklosich F.* Op. cit.— S. 254.

⁸³ Етимологічний словник української мови.— С. 419; Этымалагічны слоўнік беларускай мовы.— Мінск, 2004.— Т. 9.— С. 311; *Boryś W.* Op. cit.— S. 449; *Machek V.* Etymologický slovník jazyka českého.— S. 468.

⁸⁴ *Boryś W.* Op. cit.— S. 449.

⁸⁵ *Bańkowski A.* Op. cit.— S. 648.

⁸⁶ Етимологічний словник української мови.— С. 419; *Rejzek J.* Op. cit.— S. 483.

⁸⁷ *Kopečný F.* Základní všeslovná slovní zásoba.— Praha, 1981.— S. 277.

⁸⁸ *Фасмер М.* Знач. праця.— С. 221; *Преображенский А. Г.* Знач. праця.— С. 29; *Bańkowski A.* Op. cit.— S. 648; *Pedersen H.* Das indogermanische s im Slavischen.— S. 65–66; *Брандт Р.* Дополнительные замечания к разбору Этимологического словаря Миклошича // Рус. филол. вестн.— Варшава, 1890.— Т. 23.— С. 301; *Brückner A.* Etymologische Glossen.— S. 309; *Wiedemann.* Etymologien // Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen.— Göt-

виникло з *роѣва (якщо слово вважати праслов'янським за походженням) чи роѣва (якщо слово не вважати праслов'янським за походженням), утвореного від *šiti чи šiti внаслідок пізнішого зближення з ховати «ховати»⁸⁹.

Перше пояснення ми вважаємо правильним (щодо деталей див. вище, с. 11–12). Безперечно, первісною є назва *rochwa* / *rochwy* (зі значенням «футляр для холодної зброї»). Поява назви *poszwa* зумовлена тим, що піхви для меча або шаблі, будучи дерев'яними або металевими, обшивалися шкірою⁹⁰. На наш погляд, назва *poszwa* виникла в польській мові (стп. *rochwa*, *rochew*, *poszwa*) з назви *rochwa* «футляр для меча або шаблі» під впливом п. *poszwa* «пошивка, наволочка; напірник», похідного від дієслова *szuć* «шити». В усякому разі п. *poszwa* «футляр для холодної зброї», ч. роѣва «т. с.» дослідники здавна виводили з ѡв-«шити»⁹¹. З польської мови ця назва зі значенням «футляр для меча або шаблі» була засвоєна чеською і словацькою мовами (ч. *rochva*, рідк. роѣва, ст. роѣва, слц. роѣва). Як зазначалося вище (с. 12), з польської мови була засвоєна чеською мовою (а також українською, білоруською, нижньолужицькою) і назва *rochva* зі значенням «футляр для меча або шаблі».

У польській мові на основі значення «футляр для меча або шаблі», яке сприймалося як «вмістилище для чогось», у слові *rochwa* розвинулися ботанічне і анатомічне значення: «нижня частина черешка або пластинки листка, що обгортає стебло» і «vagina». Не виключено, що п. *rochwa* «футляр для меча або шаблі» стало вживатися з анатомічним значенням під впливом лат. *vāgīna* «піхви; (анат.) піхва». А. Баньковський розглядає анатомічне значення п. *rochwa* як давню метафору медиків і наводить при цьому лат. *vāgīna* «піхви; (анат.) піхва», нім. *Scheide* «т. с.»⁹². Польське слово *rochwa* з обома новими значеннями — ботанічним і анатомічним було запозичене рядом слов'янських мов (українською, білоруською, чеською), пор.: укр. *пiхва* (бот., анат.), бр. *póхва* (бот., анат.), ч. *rochva* (бот., анат.).

V. H. SKLIARENKO

ETYMOLOGICAL STUDIES. 9

The article focuses on the origin of the Ukrainian words *назуха*, *назуми*, *назур*, *пах* / *пахва*, *пiхва* (*пiхви*), all of which lack a reliable and generally accepted etymology. Much of the author's attention is paid to the reconstruction of their original meaning and the elucidation of semantic relations between the compared words, all of which permitting him either to recognize as viable one the existing etymological versions (concerning the words *назуха*, *пах* / *пахва*, *пiхва*) or to propose his own explanation of word origin (concerning the words *назуми*, *назур*).

Key words: etymology, reconstruction, original meaning, Common Slavonic form, etymological versions, semantic relation, Indo-European root.

tingen, 1902.— Bd 27.— S. 255.

⁸⁹ Етимологічний словник української мови.— С. 419; *Brückner A.* Słownik etymologiczny języka polskiego.— S. 423; *Machek V.* Etymologický slovník jazyka českého.— S. 468; *Holub J., Kopečný F.* Op. cit.— S. 283; *Holub J., Lyer S.* Op. cit.— S. 382; *Rejzek J.* Op. cit.— S. 483.

⁹⁰ *Machek V.* Etymologický slovník jazyka českého.— S. 468; *Holub J., Lyer S.* Op. cit.— S. 382.

⁹¹ *Brückner A.* Etymologische Glossen.— S. 309.

⁹² *Bańkowski A.* Op. cit.— S. 648–649.